

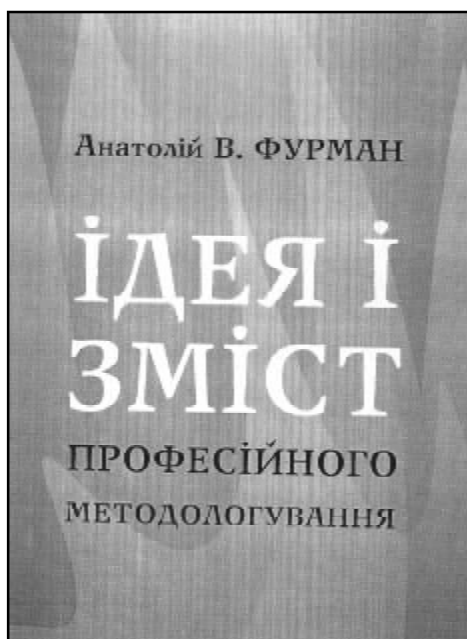
ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Круглий стіл

МЕТОДОЛОГУВАННЯ ЯК ПРАКТИКА РЕФЛЕКСИВНОЇ МИСЛЕДІЯЛЬНОСТІ

Round table

METHODOLOGIZATION AS A PRACTICE OF REFLEXIVE THOUGHT-ACTIVITY

М'ясоїд Петро МЕТОДОЛОГУВАННЯ, ОФОРМЛЕНЕ ЯК КНИГА

Монографію в цілому, очевидно, схарактеризували рецензенти – знані українські вчені, представники різних галузей знань. Очевидно також, що вони віддали належне підсумку багаторічної самовідданої праці Анатолія Васильовича Фурмана у царині професійної методологічної роботи. Не можна не бачити, що за працею – невпинний і невтомний, систематичний рух-поступ думки автора і, зрештою, творчий синтез, у світлі якого принципово по-новому постає особлива, часто неявна форма мислення людини, котра намагається знайти засоби дослідження тих чи інших аспектів дійсності. Завдання, яке ставить і вирішує А. В. Фурман, йому належить і сам термін “методологування”, здавалось би, є непосильним для розу-

му окремої людини. Уже тому, що вирішується воно упродовж історії людства сукупною роботою думки, і вочевидь вирішенням немає кінця. І все ж це не думка взагалі, а думка, котра кристалізується із внесків саме окремих, як на мене, непересічних людей. Маю підстави розглядати монографію “Ідея і зміст професійного методологування” саме під цим кутом зору.

Універсальне, – говорив Володимир Андрійович Роменець, – має унікальну, оригінальну, творчу форму вираження, це форма його існування. Саме у такій –

Фурман А.В.
**Ідея і зміст професійного
методологування** : [монографія]
/ Анатолій Васильович Фурман. –
Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 378 с.

оригінальній і творчій – формі постає сфера професійного методологування у праці А. В. Фурмана. Надзагальне, переломлюючись через індивідуальне, стає майстернею, причому і мисленнево, і стилістично, складноструктурованою на підґрунті категорій, що вводяться, розгортаються й одразу ж залучаються до

нових кроків рухливою конструкцією. Конструкцією, що прагне до свого ідеалу. Недостатньо сказати, що перед нами книга про професійне методологування, це, швидше, – *саме методологування*, оформлене як книга. Якщо спиратися на безпосередні враження і вдаватися до емоційних оцінок, то переді мною – дивовижний витвір людського розуму. Навряд чи ще є праця з такою історією, такого рівня й такого гатунку. Напевно, цю обставину рецензенти відзначили.

Серед рецензентів – визначний український учений Георгій Олексійович Балл, котрий багато працював у галузі методології психології. Георгій Олексійович нещодавно полишив цей світ, відійшов у Вічність (22.12.2016), українська психологічна наука зазнала великої, непоправимої втрати, й вже те, що з його іменем пов'язана поява книги А. В. Фурмана, для мене є прямим свідченням її вагомості й цінності.

Ймовірно, Георгій Олексійович не оминув теми “вітакультурного обґрунтування сфери психології” (п. 5.3). Психологія такого обґрунтування конче потребує, в ній усе ще панують парадигми, запозичені з природознавства, а ті, що вводяться, на кшталт “суб’єктної”, мають локальне значення й не стосуються суті способу людського буття, що, за В. А. Роменцем, є справжнім, повнокровним предметом психології. В основу вітакультурної парадигми, про це говорить вже її назва, кладуться категорії “життя” і “культура”. Охоплюється “психокультурний” зріз буття, досліджуються різновиди професійної роботи з практично безмежною реальністю, “що знаходиться між полюсами “людина – світ”, “культура – життя”, “теорія – практика”” (с. 257). Методологічна робота у сфері психології характеризується як створення нових організацій людинознавчих знань, культурного досвіду, різних видів суспільної діяльності. Водночас утверджується ідея “множинності розгляду підходів стосовно об’єкта, який береться разом з уявленням про нього, тобто предметно” (с. 260). Суб’єкт і об’єкт психологічного пізнання тлумачаться як складові однієї й тієї ж багатозмістовної людинорозмірної культурно-історичної системи буття. З огляду на картезіанську, класичну епістемологію, це неklasичне, у цьому випадку саме вітакультурне, осмислення предметного змісту психології й нове слово у методології психології. Георгій Олексійович, напевно, про це говорив.

Автор книги ретельно і послідовно відпрацьовує методологічний інструмент психоло-

гічної роботи у її різних царинах. Про відпрацьовання методологічного інструменту говорять, коли оцінюють творчість Е. Гуссерля, однак до застосування інструменту у працях самого Е. Гуссерля, наскільки мені відомо, справа не доходить. Значення “гуссерліани” в іншому: вона виводить філософську думку на шлях пошуків буттєвого смислу світу, відкривається простір, заповнений, зокрема М. Гайдеггером, й розширений зусиллями когорти філософів ХХ століття. Що має бути далі у цьому випадку? Питання про застосування ідей А. В. Фурмана у конкретній сфері психології мене переслідувало упродовж усього часу читання книги. Аж доки я не дійшов до дослідження творчості В. А. Роменця (с. 313–323). Тема мені близька, це ще одна спонука поглянути на напрацювання Анатолія Васильовича, хоча тепер уже з іншого боку. Критерій тут один: що нового вони дають для розуміння творчості великого українського вченого?

А. В. Фурман виокремлює справді головний момент завершального акту творчості В. А. Роменця, що в “Історії психології ХХ століття” подається у розділах 29 та 33 під назвами “Психософія вчинку – сходинки екстатичного буття” та “Софійність учинку: вищі цінності й суєта”, й говорить саме про метод, котрий дав змогу вченому розгорнути психологічну систему, якій за змістом і формою утілення, поза сумнівами, “немає рівних на соціогуманітарних просторах сучасної людської думки” (с. 316). Аналізуючи тексти розділів, А. В. Фурман проводить “методологічні лінії рефлексивного аналізу... психософійної сфери вчинкової присутності людини у світі і подієвої наявності світу в житті людини”. Якщо у самого В. А. Роменця таких ліній чотири, то в автора аналізу – вісім. Це конкретний результат погляду на творчість вченого з уже відпрацьованих позицій і водночас той випадок, коли дослідник творчості просувається в аналізі творчості далі самого творця. Кроки В. А. Роменця продовжуються й поглиблюються, дається всеосяжне визначення психософії вчинку, створюється “структурна мислєсхема” психософії вчинку, елементи якої відтворюють мислення В. А. Роменця на завершальному етапі його міркувань про вчинок і людину вчинку. “У результаті вчинку постає не лише *канон* психологічного знання (історико-теоретична лінія творчості мислителя), а й *оргсхемою* філософського і прикладного методологування...” (с. 319). У дослідженні

й всебічному висвітленні структурних компонентів цієї оргсхеми, на мою думку, полягає непересічної ваги внесок Анатолія Васильовича Фурмана у дослідження творчості нашого великого вченого Володимира Андрійовича Роменця. Це внесок саме у сфері конкретного методологування, уможливлений творчістю автора, розгорнутою на сторінках книги “Ідея і зміст професійного методологування”.

Переконаний, що книга з цікавістю й користю буде прочитана й обговорена не тільки фахівцями у галузі методології, а й дослідниками у галузі психології людського буття, котрі, як і автор книги, поділяють слова Г. Щедровицького, винесені як епіграф: “Світ є те, що ми мислимо”. Книга вчить мислити про світ і про людину у світі. Саме у цьому у вбачає її значення і роль у невпинному намаганні людської думки через оригінальне виразити універсальне.

Карпенко Зіновія **ГЕРМЕНЕВТИКА СМISЛУ** **В ПРОФЕСІЙНОМУ МЕТОДОЛОГУВАННІ** **А. В. ФУРМАНА**

Новітня криза методології сучасних соціогуманітарних наук пов’язана з гносеологічною втомою від релятивістської вакханалії нічим не обмежених факультативних істин на, так би мовити, “злобу дня” і спробами навернення постнекласичної епістемології до суб’єкта-дослідника (вченого-методолога), який генерує скорельовані із так званою об’єктивною реальністю мислєдіяльнісні конструкти, концепції, парадигми. Пошуки холістичної, інтегративно-синергетичної, універсальної методології, що прийде на зміну постнекласичній раціональності, приводять до проголошення різного роду “поворотів” – лінгвістичного, аксіологічного, раціогуманістичного, еволюційно-історичного, культурно-аналітичного тощо, – які тяжіють до знаходження своєрідних осьових принципів організації наявного знання і методів його здобування, перевірки і застосування.

Таким осьовим принципом в ідеї і змісті професійного методологування А. В. Фурмана виступає порівневе сходження мисленневої діяльності до все більшої екзистенційно-феноменологічної (сислової) повноти (цілісності) і логічної когерентності чітко окреслених сутностей (ідеалізованих носіїв об’єктивних зна-

чень). При цьому сходження рівнями методологічних аналізу (мікрорівень), рефлексії (мезорівень), розуміння (екзорівень), мислення (макрорівень), роботи (мегарівень) і діяльності (метарівень) означає не лише розширення горизонту осягнення суб’єктивного (семантичного) всесвіту, а й убачання апріорних ідей-інтенцій, мислесхем, конститутивних принципів, які творять інваріантний знаннєвий каркас науки.

Проте феноменологічно-рефлексивне конструювання буття як соціальної практики (йдеться як про психологію буденного життя, так і про такі її професійні практики, як психологічне консультування, соціально-психологічний тренінг, психотерапія і т. ін.) не тільки онтологізує (упредметнює) трансцендентальний лад свідомості, а й слугує інтелектуальним інструментом, процедурно-технологічним етосом професійного методологування. Проте, якщо Е. Гуссерль обґрунтовує три послідовні гносеологічні процедури – феноменологічну, ейдетичну і трансцендентальну редукції, то А. В. Фурман пропонує вісім рівнів методологування, застосовні до сфери соціогуманітарних наук. Причому об’єднавчим стрижнем обидвох методологувань є представлення методології і як учення про основоположні засади людського пізнання, і як особливу діяльність зі здобуття цих засад, тобто, як єдність теоретичних передумов і логічних операцій дослідника.

Відтак герменевтика смислу, за А. В. Фурманом, у нашій опції сутнісно полягає в концентричному розгортанні кіл розуміння упредметнених інтенційних соціокультурних об’єктів, що пізнаються у їх усебічному осягненні інтуїтивним інтелектом і дискурсивним мисленням. Тільки таке “біокулярне мислення” здатне забезпечити методологічну тріангуляцію пояснення (наприклад, обґрунтування каузальних залежностей у поведінці людини) та описовості (телеологічної умотивованості біографічних подій і різноманітних психічних явищ) сприйманих (переживаних, мислимих, сконструйованих, витіснених, реконструйованих тощо) феноменів.

Зрозуміло, що професійне методологування – надскладний різновид наукової діяльності, який потребує рівновеликих зусиль як апологетів, так і опонентів. З обома категоріями науковців А.В. Фурману пощастило. Тож є всі підстави сподіватися на творчий розвиток закладених ним підвалин розбудови методології психології та суміжних з нею наук.

Гнатенко Петро
ФЕНОМЕН МЕТОДОЛОГУВАННЯ
ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ

В монографії А. В. Фурмана “Ідея і зміст професійного методологування” розглядаються наступні питання: до історії постання ідеї, сутність професійного методологування, категорії як інструменти методологування, вітакультурна методологія і професійне методологування: синтез ідей, інваріанти прикладного методологування і світ методології.

Аналіз роботи свідчить про глибоку ерудицію автора. Список першоджерел нараховує 508 найменувань, що включають праці класиків світової філософської і психологічної думки, зокрема праці Гегеля, Мамардашвілі, Платона, Виготського, Костюка, Роменця, Рубінштейна та багатьох інших авторів.

Крім того, у монографії заявлено рецензії семи докторів наук з різних галузей знання – філософії, психології, права, економіки, соціології, філології. Серед рецензентів академік НАН України, два члени-кореспонденти НАПН України. Такий інтерес до монографічного дослідження проф. Фурмана пояснюється розглядом дуже важливої проблеми, якою є проблема методології. Відомо, що раніше їй не приділялося належної уваги. Єдиним і панівним оголошувався діалектичний метод, який розглядався як своєрідна відмічка для вирішення всіх питань, причому як теорії, так і практики.

Георгій Щедровицький уперше в Радянському Союзі феномен методології перетворив на об’єкт дослідження. Створений ним гурток з питань методології ставив перед собою завдання підготовки методологів як таких. Я вважаю, що підготовка “чистих методологів” є неправомірною, адже неможливо штучно відокремлювати предмет науки і пануючий у ній метод. Специфіка певної галузі наукового знання й зумовлює наявність у ній методологічних принципів, їх специфіки.

Взагалі протягом монографічного дослідження Фурмана відчувається вплив ідей Щедровицького, перебільшення їх ролі і значення, що, на мою думку, не завжди відіграє позитивну роль. Автору потрібно було б більш критично відноситися до ідей свого учителя. (Маючи на увазі Щедровицького, Фурман слово “Учитель” пише з великої букви, що є взірцем поваги до своїх учителів з боку учнів.)

Позитивним моментом монографії Анатолія Фурмана є те, що в ній детально розглядаються основні риси методологічної роботи. Серед цих рис він виділяє такі:

- методологічна робота не є дослідницькою у “чистому вигляді”, вона містить також критику і схематизацію, програмування і проблематизацію, конструювання і проектування, онтологічний аналіз і нормування;

- методологія відрізняється від методики тим, що до межі насичена знаннями й обіймає чітко відмежоване рафіноване дослідження;

- методологія розширює науковий підхід, створюючи композиції із знань різного типу;

- методологія поєднує знання про діяльність і мислення зі знаннями про об’єкти цієї діяльності та мислення; саме у способах такого поєднання закладена найважливіша особливість методології, що задає логіку рефлексії;

- методологія враховує відмінності та множинності позицій діяча стосовно об’єкта, що веде до роботи з різними уявленнями про одне і те ж як характерної риси мислєдіяльності;

- у методології об’єднання знань відбувається не за схемами об’єкта, а за схемами самої діяльності шляхом фокусування своїх уявлень, участі в єдиній кооперації та мисленнєвій обробці окремо взятого об’єкта методологування.

З перерахованих основних рис методологічної роботи потрібно звернути увагу на другу і четверту риси. Зокрема, у другій рисі автор акцентує увагу на те, що методологія відрізняється від методики і пояснює цю відмінність. Це дуже важливо, тому що багато дослідників, перш за все у дисертаційних роботах, цієї відмінності не бачать й ототожнюють їх.

Стосовно четвертої риси, де автор підкреслює думку про поєднання об’єктивних знань з рефлексивними, то у способах такого поєднання закладена найважливіша особливість методології, що задає логіку рефлексії.

Назва монографії “Ідея і зміст професійного методологування” свідчить про те, що предметом дослідження є феномен методологування. Таким чином автор вводить у науковий обіг категорію “методологування”. Що ж таке методологування? Відповідаючи на це запитання, Фурман А. В. підкреслює, що поняття “методологія” має два визначення. Це по-перше, мовиться про співвідношення теорії і методу і, по-друге, – це емпіричне втілення теорії у практику. Щоб подолати цю суперечність автор вводить термін “методологування”. Як він підкреслює, ще допоможе рефлексивно

упрозорити світ методології. Термін методологування автор запропонував у 2005 році. Характеризуючи цей метод, він пише: “Запропонована модель професійного методологування дає змогу не лише чітко розвести методологію як учення і методологування як практику, а й є своєрідним спільним знаменником або зв’язуючою ланкою вказаних сфер докладання людських зусиль” (с. 108).

Звичайно, деякі твердження автора викликають заперечення, є надмірне теоретизування, викликане, імовірно, впливом ідей Щедровицького.

В цілому монографія заслуговує позитивної оцінки. Хотілося б побажати автору більшої активності у пропаганді серед широкого кола науковців своїх ідей.

Морщакова Олена **МЕТОДОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ** **МЕТОДОЛОГУВАННЯ:** **РЕФЛЕКСИВНИЙ НАРИС**

Мисленнєво дотикаючись до проблеми *методологічного*, актуальними є спроби прочитання й інтерпретації наукових текстів, зміст яких опосередкований дефініціями того, що таке концепція, рефлексія, категорійна матриця, методологічні підходи, дослідницькі програми, миследіяльність, методологування, мислевчинення, смислоформи, інновація тощо. Сутнісно мовиться про наукову працю, ширше – науковий твір професора, доктора психологічних наук, фундатора наукової школи А. В. Фурмана “Ідея і зміст професійного методологування”. Монографія презентує системне, масштабне авторське мислення у царині методологічного пізнання, підсумовує багаторічний досвід наукової роботи й розкриває характер функціонування методологічних закономірностей у науково-теоретичному світогляді постнекласичного спрямування.

Загальновідомим є твердження, що методологія – це сукупність підходів, система методів, призначених для пізнання об’єкта. Методологія “покликана” спрямовувати наукове сприйняття дійсності в найширшому універсальному, цілісному, проблемно-концептуальному і змістовому аспектах.

Розуміння методології професором А. В. Фурманом обстоюване наступним чином: “методологія – наддосконала форма мислення і діяльності, котра синтезує реальну миследі-

яльність з її орієнтацією на колективні форми роботи та живі проблеми історичного сьогодення людства, на культуру мислення з його рефлексією, понятійним оперуванням і полісмісловим розумінням, а також на професійну роботу над мисленням, яка передбачає критику, дослідження, нормування і розробку способів та засобів здолання проблем” [2, с. 25].

Очевидною видається спрямованість авторського розуміння методології як такої системи мислення, котра є відкритою до процесів буттєвих трансформацій й наукових трансферів. Невипадково чинною науковою школою запропонований формат *вітакультурної методології*, яка визначається “окремим світом вітакультурного буття” й становить: “1) вчення про логічну організацію і структурно-змістову динаміку, принципи і нормативи, методи і засоби діяльності; 2) систему раціональних знань про форми, методи, способи рефлексивного мислення і вчинкового діяння у єдності із сукупністю норм та інструментів різнорівневого методологування; 3) сферу миследіяльнісно центрованих пізнання, критики, творення і рефлексії, які охоплюють усі стилі і типи мислення; 4) спосіб життя, тип проблемно-рефлексивного існування свідомості” [2, с. 26].

Методологічна мобільність фіксується у формах мисленнєво-пізнавальної діяльності, таких смислових конструктах, як поняття, категорія, концепт, конструкт та ін. (принцип “чотирьох К” [2, с. 170]), які є складовими пізнавального процесу, інструментально спрямованими на пізнання явищ та сутностей. Ці терміни – це методологічно важливі інструменти для розуміння процесів смислотворення. Між собою вони різняться ступенем уточнення наукового знання, що варто аргументувати.

Поняття – слово, яке фіксує найбільш загальне, абстрактне в аналізі предмета (“світ”, “дерево”, “людина”); це одиниця пізнання, форма думки, яка виражає сутність, загальні сутнісні властивості цього предмета (закономірно, що логос і логіка оперують поняттями);

Категорія – поняття науки як форми пізнання, що є раціонально осмисленим предметом чи змістом (класична сфера філософської думки як науки про найбільш загальні властивості явищ і сутностей; скажімо, в біології немає терміна категорії, є *види, типи*). Поняття *категорії* вводить в обіг Аристотель, і такі з них, як *сутність, дія* та ін., із його легкої руки почав розвиватися категорійний апарат науки (*людина, буття та ін.*).

Концепт (лат. поняття, схоплення) – ідеальний зміст поняття у відриві від конкретно-мовної форми виразу; вміщує розширений зміст поняття, його розгорнуту характеристику (наприклад, поняття – *людина*, концепт – *соціобіологічна істота*). Концепт постає онтологічним ресурсом поняття як мовного об'єкта. У Дельоза, Гваттарі концепт – “початок філософування”, а філософія і є творчістю концептів. Концепт – смислове наповнення поняття, джерело творення концептуальних схем, які діють за бінарним принципом “розуміння – пояснення”. Відтак концепти – це своєрідні понятійні плетива, які накладаються на об'єкт. Він сягає корінням в епоху середньовіччя, в богословські твори, пов'язаний з ім'ям П. Абеляра, а має продовження – у постмодерністичних концепціях (щонайперше у філософуванні Дельоза і Гваттарі, де знімається статус суб'єкта, на його місце приходиться концепт “номадична сингулярність” як мандруюча одиничність) [1, с. 117]. Отож постмодерністичний ракурс погляду трактує концепт як схоплені часові модуси, концентровані смислові значення.

Концептуальне мислення – узгоджене ідеалізування; *концептуальні схеми*, ініційовані постмодерністами; в науці відомі приклади *запозичення* останніх, організованих конструктивно (скажімо, *синергетика*, що фіксує детермінованість внутрішніми причинами, або *сингулярність* – стан об'єкта, коли природні закони не діють – стан винятковості, або *біфуркація*). Сьогодні постмодерністи наголошують на тому, що текст має сингулярну природу, а *концепти* створюються (кантівське *апріорі*, *субстанція* Аристотеля, *симулякр* Ж. Бодріяра та ін., навіть *постмодернізм* – це *концепція плюралістичності світу*, для якої не останньою чергою властивий ігровий характер слів та образне сприйняття реальності: почуття, за Ліотарем, – інтенсивності, об'єкти – інтенції та ін.) [1, с. 118].

Загалом відзначимо ускладнення понятійно-категорійного апарату філософського і прикладного методологування у творчості проф. Фурмана. На нашу думку, метою сучасних методологічних пошуків, що виразно окреслюється його дослідницькими інтересами, є *розширення обривів світоосмислення*. Зокрема, примітним є те, що у розвитку соціогуманітарного пізнання сучасності дедалі помітнішими стають тенденції, спрямовані проти емпіризму та матеріалізму. “Штучність”, “образність” у

ситуації сучасної філософії дедалі більше посилюють її референтність, характерним є явище, коли теорії не стільки відшукуються, скільки вигадуються й конструюються. “Дематеріалізація” наукових досліджень означає, що контакт з матеріалом, реальністю здійснюється за допомогою надскладних штучних конструктів, прикладом яких слугують моделі й мислесеми.

Окреслимо міркування, які відображають особливості ситуації методологічного мислення і пізнання у постнекласичному науковому дискурсі:

1. Методологічне пізнання – царина когнітивної репрезентації, де методологія стає предметом мислення та пізнає саму себе. Методологія – це мета, шлях і намір пізнання. Як культурний феномен, вона є *об'єктивним проявом духовного переживання*.

2. Методологія як *теорія наукового пізнання* спрямована на пошук нових форм синтезу протилежних позицій – раціоналізму та ірраціоналізму, ідеалізму та матеріалізму, феноменального і ноуменального, особистісного і соціального та ін., на пошук нових спільних духовних можливостей і способів їх осягнення, на відкриття змістових доміант у розвитку процесів мислєдіяльності, до яких можна дійти завдяки *сформованій методологічній компетентності та аналітичному розуму*.

3. Методології притаманна *інтенційність* як внутрішньо присутній намір свідомості, як самозвільнювальний момент істини, що виростає із “реальності” ноуменального. Аксиоми “функція визначає форму” в методологуванні протистоїть “ідея визначає форму”, адже ідея не розчиняється у своїх відносних визначеннях, вона репрезентує сама себе й у цьому уявленні присутній образ Універсума. Філософія у практичному сенсі є “мудрістю світу”, тоді як методологія постає “мудрістю ідеї” і далі: якщо філософія – це вчення про смисли, то *методологія – це мистецтво творення ідеальних смислових конструктів*.

4. Ускладнення, а не спрощення чи регрес, є нормою для методологічного стилю мислення; тому шаблі складності весь час зростають, що стає можливим завдяки збереженню й відтворенню раніше здобутих рівнів методологічного знання.

5. Серед когнітивних доміант методологічної мислєдіяльності головними є системність, цілісність, предметність, контрольованість процесів мислення.

6. Методології властива *трансцендентальна логіка*, тобто включення категорійного змісту певних понять у єдиний зв'язуювальний ланцюг; тому із збільшенням обсягу цих понять зростає та якісно трансформується весь категорійний смисловий пояс.

7. Методологія як сучасна сфера науково-дослідницької діяльності перебуває у ситуації *герменевтичного дискурсу*; існуючі та створені смислові патерни повсякчас постають джерелом інтерпретацій, переосмислень, трактувань, що у системі діалогічних зрушень зумовлює перебіг процесів концептуальних трансформацій.

8. Методологія функціонує на засадах *філософії самоорганізації*, коли синергетичний образ мислення набуває все більшого значення у системі професійного методологування й у процесах мислєдіяльності, а також сприяє розвитку міждисциплінарного синтезу знань; вітакультурна парадигма в методології, характеризуючись синергійністю та модульно-понятійною єдністю визначень, розкриває наскрізний зв'язок різних рівнів і сфер методологічного знання.

9. На шляху до саморозвитку методології як мистецтва конструювання форм і смислів належне місце відводиться *мислєобразам* (фрактальні, ментальні, соціокультурні ландшафти, ковітальні ситуації, когнітивні схеми, теоретичні моделі, категорійні матриці тощо), які здатні стати опорними точками зростання методологічного знання і які вказують на характерні особливості появи якісно нового типу когнітивного мислення.

1. Морщакова О.С. Постмодернізм як нова методологічна парадигма / О.С.Морщакова // Дні науки філософського факультету – 2010: Міжнар. наук. конф. (21-22 квітня 2010 р.): Мат. доп. та виступів. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2010. – Ч. IV. – С. 116-118.

2. Фурман А.В. Ідея і зміст професійного методологування : [монографія] / А. В. Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 378 с.

Біскуп Віталій **КОНСТРУКТИВНА РОЛЬ** **МЕТОДОЛОГУВАННЯ У ЦАРИНІ** **СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ**

Інтелектуальні революції є невід'ємною складовою та передумовою прогресу людства. Проте, на відмінну від соціальних та політичних зрушень, які радикально, інколи з

трагічними наслідками змінюють життя великих груп людей, інтелектуальні, або в термінології Т. Куна, наукові революції, торкаються змін у поглядах на суспільство та природу, на методи отримання нових знань. На думку А.В. Фурмана, найголовніше те, що історично з'ява кожного нового типу філософування не усуває попереднього, хоча й обмежує поле дії нормативно, засобово та функціонально, себто методологічно, конкретизуючи конструктивний формат його професійного використання [1, с. 197].

Натомість і розвиток самої науки, які б не були альтруїстичні та сповнені благородних цілей міркування тих чи тих дослідників, неодмінно супроводжується негативними наслідками. За визначенням В. С. Стьопіна, серед численних глобальних проблем, породжених техногенною цивілізацією, слушно виокремити такі: проблему виживання у ситуації безперервного вдосконалення зброї масового знищення, проблему зростаючої екологічної кризи в глобальних масштабах і, нарешті, проблему збереження людської особистості в умовах посилення процесів відчуження й небезпеки руйнування біогенетичної основи людського буття [2, с. 10]. Вочевидь це не повний перелік проблем, які спіткали чи очікують людство внаслідок розвитку науки. Відтак постає пекельна потреба в досягненні такого розуміння смислу наукового пізнання, за якого наука не відмежовується від цінностей її результатів, які вона привносить у світ реально діючих людей. Відповідно вагомості набуває, у термінології В.С. Стьопіна, філософсько-методологічна рефлексія *над* науковою діяльністю [Там само, с. 15].

Р. Дж. Коллінгвуд, британський філософ, історик, археолог, фахівець із методології та гносеології історичної науки, зауважує, що філософія ніколи не має справи з думкою самою по собі, вона завжди зайнята ставленням думки до її об'єкта і тому однаковою мірою має справу як з об'єктом, так і з думкою [3, с. 6]. У будь-якому разі перед справжнім науковцем, який намагається сягнути *вершинного професійного методологування*, постає завдання надважкої справи – розкрити таємниці не тільки об'єкта власного дослідження, а й організувати пізнавальні процедури в такий спосіб, щоби він (об'єкт) розкрився повною мірою у форматі свого утаємниченого буття, “заговорив” із дослідником зрозумілою для нього мовою. Стратегічного значення набу-

вають процеси розуміння, оскільки зрозуміти – це передусім так пристосувати до себе одержаний зовні текст, щоб відбулося його відновлення у ситуації того смислового поля, про яке мовиться. А це і є смисл, тобто миттєво зафіксована структурна наявність процесу розуміння [1, с. 110]. Мовні конфлікти між об'єктом та суб'єктом наукового дискурсу виникають тоді, коли дослідник починає описувати об'єкт на мові, яка не відповідає його сутності, неповно, а може й хибно, розкриває імпліцитні властивості явища, процесу, стану у фізичній чи соціальній реальності. Парадокс полягає в тому, що те, на що спрямована наша увага володіє своєю власною мовою і своїми атрибутивними властивостями, які ми починаємо йому приписувати, вважаючи що він може зрозуміти наші запитання.

Важливе застереження з цього приводу знаходимо у В. І. Тюпи, фахівця у сфері теорії комунікації й дискурсивного аналізу, який вважає, що розуміння природного об'єкта передбачає ставлення до нього як до суб'єкта, який відповідає на наші запитання на своїй, невідомій нам мові [4, с. 42]. Такі суперечності знімаються тоді, – пише проф. Фурман А. В. – коли розумінню (рефлексивному і діяльнісному) підлягають не лише значення, а й смисли, точніше – коли уможливорюється перебіг смислопродування і смислотворення, які доступні мислителям і науковцям, котрі реально досягнули вищих рівнів професійного методологування [1, с. 111]. Така позиція сутнісно розширює рамки наукового світогляду, за якого дослідник із господаря об'єктивного спостереження над предметами певної реальності сам потрапляє у силове поле розуміння взаємозв'язків у рамках “суб'єкт пізнання – об'єкт дослідження”.

Постнекласична наукова раціональність посилює уваги до суб'єктів наукової діяльності, до перебігу їх комунікативних процесів, що й зумовлюють формулювання чи конструювання реальності. Для розуміння домінуючої етики вказаної наукової раціональності В. Є. Лепський вводить поняття *стратегічного суб'єкта*: “Будемо називати стратегічним того суб'єкта, котрий включений у будь-який метасуб'єкт (сім'я, група, організація, країна тощо), ідентифікує себе з останнім і регулює свою активність (діяльнісну, комунікативну, рефлексивну) з урахуванням власного впливу на метасуб'єкт” [5, с. 191]. Отож принципово те, що постнекласична наукова раціональність роз-

глядає діяльність учених як стратегічних суб'єктів, а також вводить у контекст розгляду науки їх самотню етику. Інакше кажучи, виняткової значущості набуває орієнтація пізнавальної активності науковця не лише на сам об'єкт дослідження, оскільки він уже не мислиться як пасивна, мовчазна, придатна лише для препарування річ-предмет, а й як включений у комунікативний процес пошукової діяльності активний її учасник.

Розуміння вказаних трансформацій наближає вчених-методологів до зміни уявлень і про сам процес пізнання надскладних систем і про засоби мислення і діяння, з допомогою яких удосконалюється сама свідомість дослідника. Прогресивним у цьому напрямку є запропоноване Анатолієм Фурманом 2005 року для розширення поля соціогуманітарного дискурсу поняття “методологування”, що постає як необхідний “сегмент компетентного практикування у світі методології” [1, с. 311]. Звернемося до двох рівнів моделі методологування як метасистеми професійної діяльності, а саме до методологічного аналізу та методологічної рефлексії, які, перебуваючи у підґрунті вказаної моделі, задають всю логіку самозвернення мислення до себе, трансформуючи його із суб'єкта мислення на об'єкт, котрий пізнає сам себе.

Методологічний аналіз сутнісно пов'язаний не з теоретизуваннями про об'єкти дійсності, а із зануренням у сам перебіг отримання нового знання. Професійний науковець, за визначенням А. В. Фурмана, замість того, щоб обговорювати той об'єкт, що пізнається у предметі, починає вивчати те, як він сам (науковець) мислить. Процедури “про що чи про кого відбувається мислення” мають передувати мисленнєві операції стосовно того, “як мислити і чому саме так”. Такий аналіз забезпечує предметну чистоту отриманого знання, оскільки вимагає від дослідника надзвичайно складної роботи з добору відповідних понять для опису об'єкта, вибору найбільш адекватних принципів і правил, засобів і способів пізнавальної діяльності.

О. О. Дольська, український фахівець у царині філософії освіти, вважає, що поняття *раціональності* допускає технологічний характер свідомості, який асоціюється з логічними операціями мислення і дозволяє вперше поставити питання про техніки мислення. Це своєрідні інтелектуальні технології, які реалізуються в науках природно-математичного, тех-

нічного та суспільствознавчого напрямів [6, с. 22]. Вона зауважує, що одним із перших увагу до технік мислення привернув німецький філософ і психолог К. Ясперс, котрий виокремив такі з них, як схоластичну, експериментальну і діалектичну [7]. Дослідниця, спираючись на аналіз різноманітних наукових джерел, доповнює запропонований перелік такими мисленневими техніками, як синергетична (І. Пригожин), системна (Дж. О'Коннора, П. Сенге, Д. Медоуз) номадична (Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі), інтерпретаційна (Р. Рорті) [6; 8].

Оскільки реальність вибудовується на множинності смислів, тобто світів, які, з одного боку, не зводяться один до іншого, а з іншого – взаємопов'язані, то з'являється ідея віртуальності, яка пов'язана з абсолютно незвичною технікою мислення. Категорія “віртуальність” змушує по-новому оцінити усталені уявлення про об'єктивність і суб'єктивність, можливість і дійсність, потенційність та актуальність [8, с. 142]. Звісно, що запропонована тут палітра мисленневих засобів та прийомів насправді є більш розмаїтою. Проте наведений перелік демонструє як небезпеки, пов'язані з неправильним вибором мисленневих технік без попереднього залучення методологічного аналізу, так і можливість отримання цікавих і несподіваних результатів у випадку, якщо такий аналіз буде задіяно.

Здійснення “мисленневого повороту”, тобто переорієнтація уваги з об'єкта пізнання на сам перебіг “думання”, надає змогу досліднику немовби піднятися над ситуацією, вийти із системи “моє мислення про об'єкт – об'єкт, який протистоїть мені” та розгорнути методологічну рефлексію, тобто “вийти у рефлексивну позицію, подивитися на себе як діяча, з боку, уявити, що, власне, ти робив” [1, с. 57]. Отож, якщо методологічний аналіз схоплює акт прискіпливого розглядання власної думки в момент вибору засобів дослідження, то методологічна рефлексія виводить дослідника на вищий щабель: “дає змогу побачити все багатство змісту як у ретроспективі, так і в перспективі” [Там само, с. 57]. Поєднуючи аналіз та рефлексію в ланцюг засадничих і достатніх умов для отримання знань про сам перебіг і технологію мислення, автор монографії “Ідея і зміст професійного методологування” розмірковує про виникнення методологування – спочатку як про специфічне ставлення і розуміння, згодом як про складну роботу та унікальну діяльність, а у підсумку як про добування методологічних знань [Там само, с. 67].

У результаті констатуємо сутнісно важливе: “методологування як миследіяльність, будучи пов'язаною з розширенням функціональних меж свідомості” [1, с. 284], уможливорює, з одного боку, конструювання, творення нових, більш досконалих форм дослідницьких програм, з іншого – продукування винятково рефлексивних логіко-змісових мисленневих процедур самої методологічної роботи. До того ж осягнута реальність конструює нові умови миследіяльного життя, хоча й ставить нові виклики і проблеми. На нашу думку, методологування пов'язує в один вузол такі системні конструкти наукового пізнання та об'єктивної дійсності, як автор дослідження (суб'єкт) – засоби та операції його пізнавальної творчості – об'єкт дослідження – оточення (фізичне, соціальне, ментальне тощо). Вочевидь яскраві промені методологування проф. Фурмана А. В. падають саме на суб'єкта наукової творчості, який з особливою прискіпливістю вдивляється у своє мислевчинення та ретельно перевіряє скриньку своїх інструментів-методів діагностики власної спроможності пізнати та конструювати невидиму реальність буття, яка постійно вислизає, пручається, ховається у важкодоступних закутках принципового незнання.

Варто конкретизувати тезу автора про ґрунтовність осмислення тенденції переходу від вивчення соціальної статичності до пізнання соціальної динаміки [1, с. 107]. Очевидно, що і соціальна статичність, і соціальна динаміка є настільки взаємозалежними константами суспільного життя, що будь-які акценти чи надання переваг одному з них становитимуть загрозу зсуву до однобічної інтерпретації соціальної дійсності. Варто говорити про конструктивістську оптику, яка спрямовує свої соціальні лінзи на два рівноправних об'єкти, а саме на структури як інституалізовані обов'язковості й на структури динамічні, зорієнтовані на зміни носіїв соціальної буденності. Будь-яка структура (статика) суспільства – це всього лише застигла у свідомості людей правильна для даної культури, часу, місця нормативна модель поведінки, яка “ламається”, руйнується під тиском їхньої діяльності, яким стало тісно в їх межах (динаміка).

1. Фурмана А. В. Ідея і зміст професійного методологування: [монографія] / Анатолій Васильович Фурман. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – 378 с.

2. Степин В. С. Научная картина мира в культуре техногенной цивилизации / В. С. Степин, Л. Ф. Кузнецова. – М., 1994. – 274 с.

3. Коллінгвуд Р. Дж. Ідея історії. Автобіографія / Р. Дж. Коллінгвуд. – М.: Наука, 1980. – 485 с

4. Тюпа В. І. Комунікативні стратегії теоретичного дискурсу / В. І. Тюпа // Критика і семиотика. – 2006. – № 10. – С. 36–45.

5. Лепський В. Е. Домінуючі етичні установки в різних типах наукової раціональності і їх відображення в моделях В. А. Лефевра / В. Е. Лепський // Научно-техническое развитие и прикладная этика / Рос. акад. наук, Ин-т философии; отв.ред.: В. Г. Горохов, В. М. Розин. – М.: ИФ РАН, 2014. – С. 181–200.

6. Дольська О. А. Техніки мислення в новій парадигмі освіти / О. А. Дольська // Ученые записки Таврического нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Сер.: Философия. Культурология. Политология. Социология. – 2010. – Т. 23 (62), № 1. – С. 138–143.

7. Ясперс К. Техніки мислення / К. Ясперс // Філософська думка. – 2005. – № 2. – С. 95–103.

8. Дольська О. А. Інтелектуальні революції і техніки мислення / О. А. Дольська // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2015. – № 1. – С. 20–28.

Бригадир Марія СУТНІСНІ ВИМІРИ МЕТОДОЛОГУВАННЯ У ПІЗНАВАЛЬНІЙ ТВОРЧОСТІ А. В. ФУРМАНА

Наука, будучи особливою історично-передібною формою організації знань і мислення, поступається місцем мислєдїяльності. Саме остання вільно конкурує із відомими раніше формами добування та організації знання, починає все більше утверджуватись у теорії, методології та практиці впорядкування довкілля. Еволюція дослідницьких спроб і способів дослідження соціуму, його ефективного функціонування саме дійшла до точки виникнення відмінних від попередніх форм пошукової пізнавальної активності. Традиційні погляди на науку, які здійснюються в межах позитивізму, нині довели свою неспроможність й недовірність при обґрунтуванні явищ та процесів. Сьогодні потребує науковців нової генерації, які здатні подолати фрагментованість наукового пошуку, універсалізувати його та створити концепти і конструкти, які б не лише пояснювали соціально-психологічні явища, а й уможлилювали їх повноцінний розвиток, конструювання, творення.

Саме наукові праці професора А. В. Фурмана є вдалим зразком творення інноваційного, прогресивного, ефективного та життєтворчого знання. У своїх працях він досліджує

широке коло питань із психології, соціології, педагогіки, методології. Український психолог у своїх публікаціях (а їх він опублікував понад 400!) зосереджує увагу на таких темах: психологічна теорія навчальних проблемних ситуацій, експериментальна модель шкільної соціально-психологічної служби, психодіагностика інтелекту та особистості, теорія освітньої діяльності, вітакультурна методологія, інноваційна оргтехнологія модульно-розвивальної освіти, фундаментальний соціально-психологічний експеримент, психокультура української ментальності, сутність ігрового вчинення, система професійного методологування. Особливої уваги заслуговує на сьогодні нова праця вченого і мислителя “Ідея і зміст професійного методологування”, яка адресована науковцям, управлінцям, ігротехнікам, філософам, освітянам, методологам. Вона є квінтесенцією авторського пошуку та аргументовано описує ідею компетентного методологування в напрямку утвердження вітакультурної методології.

В монографічному дослідженні відображена історія постання ідеї зародження професійного методологування. Автор подає останнє як надскладну інтелектуально-рефлексивну роботу науковця над власним і груповим колективним мисленням (с. 23–50). Варто зазначити, що ідея здійснення такого методологування є виключно авторською і становить культурно вагомих результат його довготривалої роботи.

Онтологічна картина світу є такою, якою вона є, всі попередні спроби науковців її дослідити, пояснити закінчувались тим, що вона часто в їхніх теоріях та концепціях спотворювалась і спрощувалась, підкоригувалась під їхнє власне розуміння та вигадані ідеї, перетворюючи тим самим знання на хибне, а складні явища ковітального повсякдення на одновимірні, площинні, буденно зрозумілі. Натомість методологія спирається на поліаспектність у дослідженні, на міждисциплінарність у теоретичному вивченні і всеохопленість у професійному зреалізуванні, врешті-решт на багаторівневість у духовному збагаченні суспільного виробництва. Тим самим досконале рефлексивне методологування вносить у сучасний науковий світ унікальний спосіб дослідження та пізнання дійсності, який поєднує прогресивне мислєвчинення, систему раціональних знань, особливу сферу професійної діяльності та особистісний спосіб життя, до того ж у відображенні на реально існуючє, діяльне, суб’єктивне (с. 26).

А. В. Фурманом методологія розглядається як наука і мистецтво, причому як інтелектуальне практикування він пропонує її здійснювати за шістьма рівнями (с. 54), кожен з яких описує критеріально, тим самим уможливаючи якісне оцінювання процесу діяння самого професійного методолога як носія особистісного дійства. Особливої уваги заслуговує тут ідея й розлога практика створення мислесхем (с. 60–61), які є універсальним засобом змістового та якісного опису будь-якого явища, що потрапляє в актуальне поле мисленнєво пристрасного методологування.

В межах широкого метапарадигмального формату соціогуманітаристики проф. А. В. Фурманом та його науковою школою активно розробляється *вітакультурна методологія*, зокрема визначені етапи, рівні, умови та основні форми її практичного докладання – професійне методологування. Завдяки цьому науково-дослідна діяльність набирає ознак компетентності, рефлексивності, стає мистецтвом розмірковувань і мислевчинення. Важливо те, що автор не лише описав змістове наповнення ідеї професійного методологування, а й розробив оргтехнологічні інваріанти його здійснення. Удосконаливши трипоєсову схему миследіяльності Г. П. Щедровицького, Анатолій Васильович у межах вітакультурної імітаційно-вчинкової практики виокремив чотири пояси мислевчинення (практичної миследіяльності, концепт-інтенціювання, живої думки-комунікації, чистого мислення) (с. 46), тим самим збагативши ідею миследіяння більш деталізованим практикуванням, що досягає вершини чистого мислення.

Проф. Фурманом А. В. вдало описані інваріанти прикладного методологування (в освітології, педагогіці, психології). Скажімо, імponує погляд, що завдання психології полягає у спонуканні особистості до самопізнання та самотворення, у з'ясуванні стосунків та взаємовідносин людини з навколишнім світом. І це тим більше значуще, бо в сучасній психології спостерігається різнобій теоретичних підходів, методологічна еkleктика, масова непрофесійна практика, яка перетворила психологію на майже масовий “симулякр”.

Вітакультурне обґрунтування Анатолієм Фурманом сфери психології – це вдала спроба систематизації та об'єднання здобутого у царині психологічного, причому з широкою перспективою розвитку в усіх аспектах – теоретичному, прикладному, професійному,

індивідуальному. Слід зазначити, що вітакультурна парадигма не обмежена використанням її тільки в межах психологічної сфери, а поправу зайняла провідну позицію у плеяді філософських концепцій і відповідає потребам сьогодення в усіх напрямках здійснення пізнавально-наукової діяльності й, щонайперше, у соціогуманітаристиці.

Психологія, переходячи нині у стан посткласичної науки, набуває іншого, відмінного від традиційного, змістового наповнення. З позицій вітакультурної методології психологія трактується як особлива сфера культуротворення, вона досліджується багаторівнево та багатокритеріально, розглядається як духовний пласт в усіх сферах буття людини (суспільному, професійному, культурному, життєвому) (с. 252). Якщо розглядати психологію як особливу сферу миследіяльності, то при цьому виняткової вагомості набуває питання цілей та цінностей: для чого і зради чого здійснювати психологічну роботу!

Універсалізм у застосуванні вказаної парадигми стає можливим завдяки одночасному задіянню історико-культурного, нормативно-світоглядного та соціально-психологічного контекстів (с. 251). І справді, вона є викликом сучасності, протиставленням постмодернізму й, урешті-решт, стратегічним напрямком виходу із світової духовної кризи. В цьому контексті доречним є твердження Колінгвуда: “...якщо хочемо спасти цивілізацію, повинні добре розібратись у людських справах. А це означає – добре зрозуміти людський розум та процеси, які в ньому відбуваються, знати їх різні форми у різних типів істот..., причому знання це має бути науковим. Одним словом, воно має бути психологією”. Тому вітакультурне обґрунтування сфери психології – це вдала спроба вийти за рамки традиційної методології, яка характеризується фрагментарністю та однокістю дослідження психодуховних явищ. Натомість реальне буття наскрізь просякнуте психософією, де пояснення діянь ковітальної спільноти можливе лише з використанням вітакультурної методології, її методів, засобів та інструментів.

Вітакультурна методологія забезпечує чотириетапне дослідження психічних явищ у такому змістовому наповненні: як дія у ковітальній спільноті; як творення системи культурних символів, знаків та норм колективними суб'єктами; як компонент культурного наповнення соціального життя нації; як

елемент духовного у повсякденному, буденному житті (с. 252). Така цілісність, єдність та гармонійність наукового пошуку досягається тим, що проф. А. В. Фурман концептуально збагатив три сегменти вітакультурної парадигми (Дім, ковітальна спільнота, культурне тіло) ще одним – “духовною аурую соціуму” (с. 253).

Загалом назване монографічне дослідження є вершинним зразком науково-пізнавальної творчості, вдалою спробою здійснення системної мислєдїяльності та невичерпним джерелом фундаментальних ідей. Отож очікуємо творчої наукової співпраці, сумісного методологування і його позитивних результатів.

Фурман Анатолій А. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ПОСТУП ДО ОБРІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІЗНАННЯ

Серед малочисленого списку монографій останніх років, присвячених розвитку методологічного знання на пострадянських, та й на світових, інтелектуальних просторах, помітне місце посідає фундаментальне дослідження Анатолія Васильовича Фурмана “Ідея і зміст професійного методологування” (2016). І річ не тільки в тому, що автор вводить нове категорійне поняття у філософсько-науковий дискурс, обґрунтовує його концептні горизонти ідеальної смислової буттєвості та поетапно, крок за кроком прискіпливого особистісного мислєвчинення, вибудовує самобутню методологічну концепцію. Головне, що він відкриває справді новий, донині утаємничений і вельми евристичний, спосіб-шлях методологічної організації пізнання у синергійно надскладній і семантично поліфонічній сфері соціогуманітарного дискурсу, побіжно, але переконливо, висвітлюючи нові обрії розвитку сучасної психологічної думки.

Методологічна оптика сучасного психологічного пізнання, що повсюдно констатується, недосконала, а тому не дає фахівцям соціогуманітарного амплуа чіткого наукового уявлення про те, яким шляхом і з допомогою яких засобів рухатися до істинного розуміння-пояснення феноменально уреальнених та ноуменально непрявлених явищ спільного людського буття-повсякдення. Тож у цій проблемній ситуації виникає нагальна потреба налаштувати методологічні лінзи-опції у над-

плідну техніку професійного мислєдїяння для адекватності і повноти наукового осягнення соціального буття особистості та її полісуб’єктного довкілля. І справді, у повнозначному розумінні методологія – це наука і мистецтво уможливлення досконалого мислення та ефективної рефлексивної діяльності в усіх сферах суспільного життя.

Понятійно-категорійне поле науково-психологічних помислів А. В. Фурмана просякнуте любов’ю до слова як до унікальної форми просвітленої ідеї (своєрідного згустку вивільненої думки, с. 11) у пізнанні світу Людиною на правах його співавтора – в образі й подоби Творця. Саме його духовна енергетика оприявнюється в авторських текстах-творах, формовиваляючись у звитяжній силі мистецтва науково-психологічного і, що вкрай важливо, методологічного просвітництва як безупинної роботи думки. У пошукуванні автора методологія утверджується як наддосконала форма мислення і діяльності (с. 25), котра окреслює мислєдїяльність з її орієнтацією на нагальні проблеми історичного сьогодення людства, на культуру думання з її рефлексією, понятійним оперуванням і полісмісловим розумінням, а також на професійну роботу над мисленням, яка передбачає дослідження, критику, нормування, синтезування, поіменування, доконструювання, розробку і творення способів та засобів подолання як наукових, так і суспільних чи особистих проблем.

Суб’єкт пізнання, діяння й передусім творчості активізує власну пізнавальну активність через прагнення встановити співвідношення між фізичним і духовним, матеріальним й ідеальним світами, керуючись при цьому “простором вільних ідей”, який з часів античності позначався терміном “парадигма” (“*paradeigma*”). Це мислєутворювальна сила й ідеальний прообраз, досконала форма і засаднича еталонна модель існування нематеріального в матеріальному світі. Парадигма, за Т. Куном, – це сукупність найзагальніших ідей і методологічних настанов, окремих моделей та опрацьованих віхових засад науки, які приймаються науковим співтовариством на певному етапі дослідження і визнанні окремим колом фахівців-науковців як конституційні, фундаментальні. На основі копіткого і самовідданого “відкриття нових горизонтів наскрізь утаємниченої і в абсолюті недосяжної істини” (с. 24) проф. Фурман А. В. висновує, що парадигма психологічної науки – це ме-

тодологічна концепція, в осередді якої перебуває гносеологічний конструкт раціонально зорієнтованої миследіяльності наукового загалу й відтак певна ідеалізована матриця розуміння ним специфіки об'єкта, предмета і методу психологічного пізнання, логіки опису та пояснення природи отриманого психосоціального знання.

На початку XXI століття постала проблема методологічного розмежування *парадигми* як системи аксіом і критеріїв конкретної наукової спільноти та *метاپарадигми* як концентрованого упередження різноаспектних здобутків сув'язі наявних парадигмальних підходів певної історичної епохи. Окреслюючи нагальні завдання методології парадигмальних досліджень, Анатолій Васильович, окрім класичних *позитивізму, критицизму, конструктивізму*, на основі епістемологічного звернення до інваріантів культурно-історичної організації психологічного знання, виокремлює *методологізм* як четверту метاپарадигму. Вельми перспективною видається суб'єкт-об'єктний (епістемологічний) підхід до визначення *методологізму* як метاپарадигми, що не лише означає перспективи здобуття живого знання, а й указує на ознаки, параметри, умови та засоби функціонування і розвитку методологічного мислення та здійснення повноцінної методологічної роботи у творенні будь-якого фундаментального знання про знання. Примітно те, що унікальність одержаної у підсумку *парадигмально-дослідницької карти* сучасної психології ґрунтується на уреальненні у рамках системомиследіяльної методології і сфері рефлексивного методологування двох метатенденцій культурного поступу людства: 1) методологізації усіх сфер діяльності, у тому числі й часопростору будь-якого за змістом і спрямуванням мислевчинення; 2) переведення інтелектуальних зусиль і парадигмальних інтенцій-акцентів мислителів від методології як царини філософування і теоретизування до методологування, котре сутнісно полягає в актуалізації миследіяльності як метасистеми, що рефлексивно охоплює всі типи мислення, розуміння і діяння, здійснює розвиткову проблематизацію ситуацій і забезпечує їх освоєння шляхом удосконалення засобів спільної праці-роботи, а тому спричиняє примноження горизонтів методологічного ставлення людини до світу в актах поведінки, діяльності, спілкування, вчинення, розширення значеннево-смыслових меж свідомості та самосвідомості людини-творця.

У результаті наукових пошукувань А. В. Фурманом уперше запропонована типологія *парадигмально-дослідницьких методологій сучасної психології*, яка утримує: а) *емпіричну* або традиційну методологію, що формовиявляється в описово-експериментальних, інтро- та екстраспективних пошукуваннях; б) *діалектичну*, котра відображає найзагальніші закономірності мистецтва розмірковування про предмети і явища об'єктивної реальності, системно впорядковує думки і плекає миследіяльність як вершинний рівень чистого мислення; в) *теоретичну* або парадигмальну, оприявлену в концептно-категорійну оптику наукового пізнання; г) *метатеоретичну*, котра зреалізовується в історико-психологічному пізнанні дійсності з урахуванням вітакультурного простору психософування. Зазначена типологія охоплює історичний, предметно-логічний, соціокультурний і теоретичний виміри-аспекти методологування у психології й водночас модельно обрамлює основні та похідні (бінарні) методології, поєднує традиційні та інноваційні стратегії методологічно зорієнтованої психологічної роботи, вказує на їх різне сутнісне наповнення, спрямування та основний метод дослідження, нарешті вимагає виявлення об'єктивних засновків оптимального використання кожної зі стратегій та їх системосферного взаємодоповнення (див. *детально: Фурман А.В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології. – Тернопіль, 2013. – 100 с.*).

У своїх пошукуваннях професор Фурман віднаходить новітні формовияви *методологування* як процесу-дійства у застосуванні дослідником складної системи підходів, парадигм, концептів, моделей та інструментів цілісного осягнення явищ дійсності. В доробках автора методологування постає процедурою миследіяльного практикування суб'єкта в конкретно-ситуаційному просторі відношення Людини і Світу. Ця надскладна методологічна робота дає змогу перевести особистісне знання з матеріалу (інформації) у засіб поглибленого розуміння і збагачення власного духовного засвіту особистості й у такий спосіб перетворити це знання в тонкий інструмент саморозвитку її мислення та одночасно дозволяє рефлексивно осягнути довколишню реальність.

Методологування, за визначенням А. В. Фурмана, є синтетичним способом здійснення рефлексивної миследіяльності в об'єкт-упредметненому світі й формовиявляється у духовно-практичному освоєнні людиною дійсності,

самопізнання і самотворення нею самої себе у поведінці, діяльності, спілкуванні, вчинках. Загалом методологування – це такого рівня відрефлексована методологічна робота, що уможливорює реальне впровадження найрізноманітніших способів, форм і засобів людського практикування на будь-який предмет зовнішнього світу чи його присутності у внутрішньому засвіті суб'єкта.

Процес методологування в авторському трактуванні Анатолія Васильовича має сім рівнів: методологічні – аналіз, рефлексія, розуміння, мислення, робота, діяльність й учинення і чисте мислення (с. 54). Характерними особливостями цієї моделі є: *метаметодологічний* план мисленнєвого осягнення сутності пізнаваних упредметнень; *чітка логіка* розгортання мислєдіяльності як “ідеального” інструменту методологування; відносна *автономність* і значна *об'єктивність* рівнів методологічної діяльності, що інтенційно спрямовані до межі абсолютної методологічної досконалості – чистого мислення; *змістове* підтвердження кожного рівня специфічним критерієм як мірилом достовірності здійснюваних методологічних дій-інтенцій, їх відповідності об'єктивній логіці розгортання-постання плінної дійсності; зреалізування *ідей і принципів мислєдіяльності* як базового засобу вітапрактичного здійснення методологічної роботи.

Зазначене вочевидь стосується й *парадигмального* напрямку досліджень проф. Фурмана А. В. у царині *психологічного пізнання*, у якому методологія визначає загальні орієнтири його можливого мислєдіяльнісного втілення, а методологування урєальнює виконання таким чином спроектованого задуму, визначаючи не лише змістово-формальне упредметнення методологічної роботи дослідника, а й надаючи у його розпорядження методи, процедури, засоби та інструменти її рефлексивного здійснення у форматі об'єкт-спричиненого цілеспрямованого пошукування. Є всі підстави стверджувати, що здобутки цих філософсько-методологічних пошукувань у форматах мета-теоретичного аналізу-синтезу, у тому числі й утілені автором у царині сучасного соціально-психологічного методологування, їх рефлексивно-креативне використання в подальшому дасть змогу здійснити істотний прорив у розвитку теорії і методології психології.

Найвиразнішим підтвердженням відкриття нових методологічних горизонтів психологічного пізнання будуть слова самого науковця-методолога: “У найвищих вимірах доскона-

лості методологія і методологування утворюють взаємнеподільну єдність, як дві сторони медалі, становлять мистецтво і мудрість осмисленого, майстерного, вишуканого і результативного мислення на предмет того, яким шляхом йти не лише до наукової істини, а й до життєвої правди та людської святості” (с. 27).

Надвичина Тетяна **ПРОФЕСІЙНЕ МЕТОДОЛОГУВАННЯ** **ЯК СПОСІБ ПОДОЛАННЯ** **КРИЗИ ПСИХОЛОГІЇ**

Більшість науковців наголошують на тому, що сьогодні психологія переживає одну з найважчих криз у своїй історії, яка у деяких джерелах отримала назву *дисоціативної* (від лат. “роз'єднання”, “поділ”). Характерними її ознаками є такі:

– по-перше, відсутність єдиного наукового підходу, який би об'єднував різноманітні напрямки, погляди, позиції та поклав край найзапеклішому протистоянню природничо-наукового і герменевтичного (гуманістичного) підходів. На нашу думку, першопричиною цього є різка зміна епохи модерну, яка поставила світ у залежність від раціональної логіки і матеріалізму та почала вивчати все довкола тільки частинами, без розуміння цілого, не допускаючи альтернативних думок, чим й обмежила можливості науки і світорозуміння, спричинила постання постмодернізму, в основу якого лягла доктрина про відсутність єдиних норм і правил, про знаходження у центрі світу тільки суб'єкта з усіма його чеснотами, вадами, бажаннями і недосконалою природою;

– по-друге, протиставлення академічної й прикладної психології та психотехнік, зорієнтованих на поглиблене самопізнання (так званої популярної психології), які відверто позбавляють психологію як гуманітарну науку можливості стати в майбутньому фундаментальною, принаймні засадничою для наук про людську психіку-духовність.

Перелік вищеназваних причин можна продовжувати але, з нашого погляду, доцільніше спробувати знайти вихід із цієї ситуації. Зауважимо, що хоча мовиться про кризу сучасної психології, насправді вона розпочалася ще у ХХ столітті і ще тоді науковці намагалися відчайдушно її подолати. Так, на той час одним із найпопулярніших варіантів був “логічний

імперіалізм” чи синергізм, який передбачав “механічне поєднання” всіх існуючих напрямків, і хоча мав певні переваги, основної суперечності він так і не здолав. Скажімо, досі залишається невизначеним предмет психології, вузькість й обмеженість розуміння якого були продиктовані самою логікою виникнення і становлення цієї науки. Адже виокремлення психології у самостійну наукову галузь, а точніше – сферу, відбулося через її протиставлення фізіології (в результаті психічне втратило “енергетичні” визначення), а поділ психіки на “вищу” і “нижчу” позбавив її нерозривного зв’язку зі світом культури (у підсумку психічне значною мірою втратило характеристики “духовного”). У наш час чіткість предмета психологічного пізнання стала ще більшою, оскільки нинішнє проголошення психології емпіричною наукою сприяло фактичному припиненню ґрунтовних теоретичних досліджень з проблематики психодуховного ества людини.

Рефлексивне переосмислення всього вищесказаного утвердило нас у переконанні, що, незважаючи на різноманітні підходи та запропоновані варіанти виходу із кризової ситуації, спільною думкою для більшості авторів є те, що лише методологія становить єдиний шлях, який зможе об’єднати опонентів й систематизує концептуально й парадигмально строкате психологічне знання.

Звичайно, нині як і в нашій державі, так і за кордоном, є немало науковців, котрі з методологічних позицій намагаються подолати існуючі суперечності, але справді вагомих здобутків, на жаль, ними не отримано. З одного боку, це продиктовано загальним занепадом наукової думки в нашій країні, з іншого ж – складністю самої проблематики, адже не всім науковцям, навіть достатньо досвідченим, удається її бодай адекватно осмислити й інтелектуально осягнути.

У цій багато в чому тупиковій ситуації справді приємно, коли серед цілого моря “психологічних здобутків” зустрічаєш справжні наукові праці і вчених, які не просто заслуговують на увагу, а й на все життя стають орієнтиром твоїх наукових пошуків. Яскравим прикладом цього можуть стати роботи проф. А. В. Фурмана, котрий уже не одне десятиліття не тільки підіймає, аналізує та переосмислює досвід системомиследіальнісної методологій Г. П. Щедровицького, а й, розвиваючи та примножуючи його здобутки, утверджує новий напрямок – вітакультурну ме-

тодологію, яка, на нашу думку, може стати саме тим об’єднувальним чинником сучасної науки, який так довго шукають дослідники. Шлях Анатолія Васильовича до вершин методологічної зрілості, втілений у понад чотирьох сотнях його публікацій, знаменує вихід монографії “Ідея і зміст професійного методологування” (2016), яка, як зауважує сам автор, хоча і є своєрідним підсумком проведеної роботи, все ж може вважатися лише одним з етапів виконання науково-суспільної програми, що реалізується із 2005 року науковою школою під його керівництвом.

Попри незаперечну й титанічну працю проф. А. В. Фурмана щодо осмислення та обґрунтування компонентів, рівнів, етапів методологічного аналізу, дослідження логіки та особливостей категорієгенезу, розробки оргдіяльнісних схем, моделей і методологічних план-карт тощо, особливої уваги в контексті наукового пошукування заслуговує розділ, присвячений дослідженню інваріантів прикладного методологування і світу методології. В ньому автор не лише узасаднює останню як окремих, самобутній та унікальний світ, розкриває циклічно-вчинкову логіку поетапного формоузмистовлення методу, визначає складники раціоналізованих та оформлених інваріантів змісту методології, рівні її організації як сфери аналізу та здійснення мислення, діяльності, миследіяльності і професійного методологування, а й пропонує розглядати психологію як окрему сферу миследіяльності й життєреалізування людини. У результаті “на основі засадничих принципів та положень вітакультурної методології” виокремлено та обґрунтовано п’ять базових сегментів психології як сфери: теоретична психологія, методологія психології, прикладна й емпірична психологія, досвід психодуховного практикування. Такий підхід фактично знімає питання про те, якою має бути психологія сьогодні – теоретичною (академічною) чи прикладною, практико-зорієнтованою. Адже, як зазначає А. В. Фурман, професійну діяльність у цій сфері можна здійснювати, лише поєднуючи два неподільні полюси – науку й відтак знання, мислення, свідомість і практику, себто конкретні поведінку, діяльність, учинки, та її основні аспекти-складові: теоретичну, методологічну, проектно-конструкторську, експериментальну, методичну і досвідно-практичну роботу, причому з власними відмінними цілями і завданнями, предметно-змістовим полем життєздійснення, що різною мірою задіює і

поєднує мисленнєві, організаційні, технологічні та інструментальні засоби (с. 255–263). Це означає, що здобутки науковців-теоретиків, які досі вважалися занадто узагальненими, абстрактними й такими, що ідеалізують та схематизують живодайні соціальні, психічні чи духовні об'єкти шляхом їх належного переструктурування та досвідно-самісної адаптації у вигляді планів, програм, проектів тощо, отримують реальне впровадження у повсякденну практику. Більше того, цей процес має й зворотній характер, коли емпіричний досвід, отриманий фахівцями-психологами під час їх повсякденного практикування стає фундаментом для подальшої організації та змістового наповнення наукової думки. У роботах автора вся складність такого поєднання втілена у моделі взаємозумовленого генезису науки і практики, яка не лише наочно демонструє неподільність і взаємодоповнення теоретичних і практичних напрацювань, а й визначає єдину мету, до якої вони спільно мають прагнути – до розв'язання конкретної психосоціальної проблеми. Відтак запропонований Анатолієм Васильовичем учинковий процес професійного методологування, який сутнісно утримує сім основних рівнів – аналізу, рефлексії, розуміння, мислення, роботи, діяльності та ідеального вчинення як ступеня чистого мислення, що постає вищим рівнем відрефлексованої методологічної роботи, досконалим засобом оволодіння динамічно змінним, полірозгалуженим смисловим потоком будь-якого методологічно грамотного фахівця. Оволодівши ним хоча б на початковому рівні, кожен науковець, управлінець чи практик зможе не просто знаходити найбільш прийнятні варіанти розв'язання суспільних та особистих проблем, які виникають перед ним, використовуючи шаблонні, стереотипні схеми думання, а й здійснюватиме набагато складнішу мислєдіяльність, котра, рефлексивно охоплюючи всі різновиди останньої, спроможна продукувати нові форми та засоби спільної методологічної діяльності на різних рівнях її реалізації й у такий спосіб розширювати межі свідомості та самосвідомості (с. 30).

Отож, проф. А. В. Фурман не тільки узмістовлює саму соціогуманітарну науку ідеями, концептами, моделями, мислєсхемами, методологемами, а й вичерпно визначає роль компетентного психолога, який, поєднуючи професійне мислення і діяльність крізь призму власної життєактивності, не лише конструює

траєкторію власного життя, а ще й долучається до загального етнічного культуротворення, долаючи вузькі рамки профприналежності й сягаючи вчинкових норм і взірців громадянської відповідальності.

Крупник Зоряна
КОНЦЕПЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО
МЕТОДОЛОГУВАННЯ А. В. ФУРМАНА
ТА РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОГО
ЗНАННЯ

В останні роки спостерігається певне пожвавлення інтересу науковців до методологічних питань психологічної науки і практики. На сторінках провідних психологічних журналів “Вопросы психологии”, “Мир психологии”, “Методология и история психологии”, “Психология і суспільство”, “Вітакультурний млин” розгортаються дискусії, присвячені обговоренню питань методології психології. Ця обставина може тільки радувати, оскільки збільшення інтересу до методології буває пов'язане, як засвідчує історія психології, з появою нових теоретичних підходів та істотним просуванням дослідників у розробці предметного поля психології та методів пізнання психіки.

Методологія – це внутрішня опора всієї системи психологічного пізнання, зважаючи на методологічний аналіз її основних векторів розвитку – психоаналітичного, бігевіорального, гештальт-психологічного, гуманістичного, когнітивного, культурно-історичного, психософського, вітакультурного та інших напрямів. Саме вона сприяє висуненню гіпотез та їх перевірці у психологічних дослідженнях, стимулює створення теорій і методологем, що оптимізують критичне бачення й конструктивне розуміння психічної реальності.

Вагомим внеском у розвиток методологічних засад сучасної психологічної науки є ідея професійного методологування А. В. Фурмана, яка розпросторує евристичні погляди на організацію наддосконалої форми мислення у єдності з ефективною діяльністю дослідників в усіх сферах суспільного життя.

До цього слід додати любовну витонченість текстів і кожного слова. Не дивно, що предметно методологія визначається як проблемно-діалогічне, рефлексивне мислення і світ, що сприйнятий та осмислений через його формат. Саме методологія синтезує мислєдіяльність з

її орієнтацією на колективні форми роботи та живі проблеми історичного сьогодення людства, активізує культуру чистого мислення з її понятійним оперуванням та багатоаспектним розумінням, спрямовану на професійну роботу над діяльно і вчинково організованим особистим мисленням, яка передбачає критику, дослідження, розробку способів та засобів здолання різноманітних проблем і труднощів.

Професор Фурман А. В. слушно підкреслює, що поняття “методологія” традиційно інтерпретується “як вчення або наука про способи організації та побудови теоретичної і практичної діяльності людини (що логічно виправдано) і водночас як система чи сукупність методів, прийомів пізнання та перетворення нею світу і самої себе, яка застосовується на різних ділянках людського практикування (що методологічно некоректно)” (с. 8). Тому, щоб пізнати і поринути у світ методології й здолати подану суперечність, він пропонує та утверджує термін “методологування” як рефлексивну мислєдіяльність, котра, формулюючи і розв’язуючи науково-психологічні, суспільно-системні проблеми, знімає в поєднанні всі відомі типи мислення. Саме практика методологування дає змогу науковцю мисленнево “увійти” у предметні та змістові контексти актуалізованих проблемних ситуацій, забезпечує їх здолання шляхом створення й удосконалення засобів спільної методологічної діяльності.

У концепції Анатолія Фурмана професійне методологування – це також психоінтелектуальний спосіб очищення свідомості, який охоплює вчинковий психологічний механізм й спрямований на вироблення і впровадження найрізноманітніших способів, форм, засобів та інструментів будь-якого розумного практикування.

У цьому аналітичному розрізі запропоновані автором численні концепти, мислєсхеми, принципи, моделі та категорійні матриці у царині сучасної і наукової методології мають широке поле свого прикладного застосування, адже стосуються соціології і психології, професійної мислєдіяльності і культуротворення, сучасних засобів експериментування та інноваційного навчання. З упевненістю можемо стверджувати, що наукові пошукування знаного професора на сьогодні істотно збагачують методологію сучасної психології і дають підстави розглядати останню як окремий самостійний напрям і визначальний фактор розвитку психологічної науки.

Отже, у вигляді монографії “Ідея і зміст професійного методологування” маємо новаторську методологічну систему, яка має всі шанси займати достойне місце у людському науковому дискурсі. Адже її роль полягає не тільки в окресленні того, що покликана вивчати наука, а й у відшукуванні найефективніших способів, засобів та інструментів пізнання сутності явищ і подій сучасного світу.

Причому методологія завжди виконує роль загальної світоглядної основи для інтерпретації результатів наукової діяльності з погляду певної картини світу, здійснює конструктивну критику отриманого наукового знання перш за все стосовно його відповідності методологічним засновкам і логіці розвитку психології та психософії.

Загалом вирішення питання про співвідношення філософії і науки не повинно абсолютизувати винятковість однієї із цих форм знання, а шукати шляхи їх взаємопроникнення і взаємодоповнення. Саме поєднання філософського, психологічного і природничого усвідомлення реальності формує більш широке уявлення про загальну картину світу, тобто визначає науковий світогляд. І в цьому сенсі монографія проф. Фурмана А. В. – це потужний ривок уперед у згармонуванні різнотипних знань у лоні методологічної мислєдіяльності.

Буда Теодозія ПСИХОСОФІЯ ВЧИНКУ І СОЦІАЛЬНЕ ЗУМОВЛЕННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

Здійснюючи методологічний аналіз *психософії вчинку* В. А. Роменця, А. В. Фурман у монографії “Ідея і зміст професійного методологування” окреслює методологічні лінії рефлексивного аналізу “психософійної сфери вчинкової присутності людини у світі і подієвої наявності світу в житті людини” (с. 317). Визначаються, зокрема, такі ракурси психософійної наповненості вчинкової діяльності особи, як *системно-функціональний* (“психософія як завершена система діяльності стосовно призначення людини як творчої непересічної особистості”, “психософія як функціональна модель індивідуального буття, яка постає системою конкретних знань” у напрямку розгортання процесів “самозабезпе-

чення ефективності власного життєдіяння”), *гносеологічний* (“психософія як сходинки пізнання в осягненні світу (як зовнішнього, матеріального, так і внутрішнього, індивідуального світу Я через учинок”), *теоретико-прикладний* (“багаторівневий аналіз сутнісних ознак учинкової активності суб’єкта, дослідження вчинкових форм життєдіяння”), *когнітивно-модульний* (“психософія як завершена форма творчої діяльності людини (мистецької, наукової, духовної та ін.)”) (с. 318).

Розмаїття методологічних ракурсів вивчення феномену вчинку зумовлено тим, у які системи об’єктивних і суб’єктивних характеристик людського буття його включають, у якій формі та у якій епістемі його розглядають (епістема, за М. Фуко, – структура поглядів, концепцій, дискурс-формування, спосіб бачення світу, парадигма, проблематика, система знаків). Цілком закономірним є розкриття феномену вчинку в системі координат, які вказують на соціальне спричинення діяльнісного мислення особистості, а також на вивчення його як предмета *поліепістемного* інтегрального осмислення, що сприяє створенню більш об’ємного, голографічного образу досліджуваного об’єкта.

У софійній рефлексії обґрунтування парадигми психосоціального і духотілесного синкретизму та розуміння внутрішньої логіки вчинення як такого, звертаємось до праць М. О. Бердяєва, Г. Зімеля, С. Б. Кримського, В. А. Роменця, А. В. Фурмана, Ж. Бодріяра та інших. Включення проблеми трансформації діяльнісного мислення особистості в контекст епістемологічного, методологічного і предметно-практичного знання про людину розширює можливості її цілісного розуміння і призводить до множення теорій, парадигм, концепцій, психософійних тлумачень ества людського творіння.

Етимологічно “вчинок” – це “крок”, усвідомлений особистістю, поведінковий акт. Через дію, вчинок, як вважав Аристотель, особа виражає світовідношення. У сучасних методологічних розробках єднання людини і вчинку розглядається у площині їхньої діалектичної взаємопов’язаності й організовані як акт її особистісного самовираження. У постмодерністичній парадигмі вчинок тлумачиться як *дискурс*, пов’язаний із життєвим досвідом, культурою. Людська поведінка, її ціннісні характеристики є об’єктом вивчення аксіології, людська дія та її виховні компо-

ненти – етики, педагогіки, соціальні норми і приписи – соціології, і саме у такій її предметній площині, як вивчення перебігу процесів соціалізації особистості.

Вчинок як категорія психологічної теорії розробляється у працях В. А. Роменця (вчинок як моральна творчість), П. А. М’ясоїда (вчинок як відповідальне і самостійне діяння особистості), А. В. Фурмана (вчинок як уособлення психософійного буття людини). У психосоціальних дослідженнях учинок осмислюється як суперечність ситуації, як боротьба мотивів, як проблема вибору людини, з чого, власне, виводиться його структура: *ситуація – мотивація – дія – післядія*.

Вчинок як наукова категорія оприсутнюється теорією діяльності, мотиваційною концепцією, екзистенційною теорією, концепцією свідомості, соціальною філософією, має гносеологічний, онтофеноменологічний, антропологічний, психосоціальний виміри, а головне – канонічною психологією і психософією (В. А. Роменець і його наукова школа). Сучасна проблематика вчинку, яка ставить акценти на проблемі соціальної зумовленості діяльнісного мислення особистості, демонструє вихід за межі монодисциплінарного знання. Дефініція вчинку вказує на засадничу проблему існування людини, на дотримання динамічної рівноваги її сутнісного “Я” із соціумом і на пов’язану з цим проблему вибору в ситуації дихотомічного єднання особистісного та соціального, діалектичної єдності суб’єктивної детермінації та об’єктивованого світу речей, умов, обставин.

У будь-якому разі сутнісно *проблема соціального спричинення діяльнісного мислення особистості акумулюється у проблематику соціального учинення і вказує на праксис людського буття та свідомості, на виявлення ноуменального світу ідей, знаків, цінностей, значень, смислів*. Діяльнісне мислення людини є соціально зумовленим і долученим до системи відносин у суспільстві. “Поza цих відносин, – наголошував О. М. Леонт’єв, – людська діяльність узагалі не існує; вона визначається тими формами і засобами матеріального та духовного спілкування, що породжені розвитком виробництва і які не можуть реалізовуватись інакше, ніж у діяльності конкретних людей” (Діяльність. Свідомість. Особистість. – М., 1977, с. 82–83).

Польський філософ Т. Котарбинський, творець праксеології, розробив концепцію

“незалежної етики”, вихідною засадою якої проголошувалась “мінімізація зла” у житті. За цією концепцією, індивід мав вчиняти згідно із “голосом совісті”. Звідси вчинок – це не стільки особистість, скільки людина. Але якість вчинку залежить від того, наскільки людина є розвинутою повновагомою особистістю.

У сучасних філософських, методологічних концепціях людини наголошується, що кожен учинок – це вираження її сутнісних сил, а сама людина розглядається як носій *психоморальної* свідомості. На психософських аспектах учинку як “епістемному змістовленні його світоглядного, софійного контексту” (с. 317) наголошує проф. А. В. Фурман, причому самотність проблеми представлена ним через призму “психософського методологування” (с. 319). Водночас учинок демонструє націленість людини на свободу, комунікацію, самоздійснення, врешті-решт на реалізацію своєї сутнісної природи. Свідомість, психічна й духовна природа людини є первинними, поведінка як набуток соціального навчання й перебігу процесів адаптації й соціалізації – вторинною. Тому кожному вчинку передують *передпозиція* як вихідний смисловий конструкт свідомості. У теорії свідомості, рефлексивній філософії, методологуванні як дискурсивному процесі творення смислів, учинок у своїй сутності постає як конституювання буття в ідеальному світі свідомості, як “трансцендентальна суб’єктивність” людини.

Беззаперечною залишається думка, що саме людина є відповідальною за світ свого буття, за долю власного життя, тому усвідомленість учинкових дій громадян, розвиток самосвідомості набувають сьогодні ще більшої актуальності. Цікавою є думка А. Печчеї з приводу цивілізаційних змін суспільства і ролі людини у цих змінах. Зокрема, він є відомим як автор парадигми “нового гуманізму”, яка базується на засадах почуття глобальності, любові і справедливості, нетерпимості до насилля. У цій парадигмі людина, “*гомомодератус*” (людина стримана), усвідомлює самозміни і самообмеженість. Особливістю цієї концепції є те, що будь-які соціальні проекти без самозмінення особи неможливі. “Лише через розвиток людських якостей і людських здібностей можливо домогтися змін усієї орієнтованої на матеріальні цінності цивілізації і використовувати її величезний потенціал для високих цілей. І якщо ми бажаємо врівноважити технічну революцію і спрямувати людство до

гідного майбутнього, потрібно перш за все замислитись над змінами самої людини, над революцією у самій людині” (Людські якості. – М., 1985, с. 43).

В. Стьопін, виходячи з константного розуміння світу як невизначеного, пропонує не залишати без уваги так звані точки біфуркації (тобто нерівноваги, потенційного роздвоєння) розвитку системи особистості, розробляти важливі способи діяння на них, створюючи *ситуацію відповідального вибору*. Він зазначає, що “сам вибір є незворотнім і найчастіше не може бути однозначно прорахованим. Тому в діяльності людини особливого значення набуває знання заборон на деякі стратегії взаємодії, які потенційно узмістовлюють для людини небезпечні наслідки” (Філософія та образи майбутнього // Вопр. філос. – 1994. – №6. – С. 185).

Як істота соціальна, людина здатна опанувати буттєву ситуацію свідомо і вибірково. Вміння адекватно оцінювати поточний перебіг подій та адекватно діяти у їх рамках, вдало обирати стратегію вчинення передбачає сформовану цілісність самовідчуття особистості за певних соціально-культурних умов, а також потребує вироблення нею системи власних мотивів у процесах самоактуалізації. У цьому сутнісно полягає особливість формування людини як у психосоціальному сенсі, так і у вітакультурному, що становить підґрунтя історико-культурної традиції людства. Водночас це є запорукою забезпечення стабільності буття соціуму і його здорового розвитку. І тут потрібна не лише методологія як учення, а й методологування як практика.

Ребуха Лілія **ПРОФЕСІЙНЕ МЕТОДОЛОГУВАННЯ** **В ДІЯЛЬНОСТІ ЕКСПЕРТА** **СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ**

Наукова експертиза нині є повноправним видом наукового дослідження і практичної реалізації проектів, які завжди суттєво змінюють обсяги, структуру та якість інноваційного процесу, а експертна робота – важливою формою функціонування знань на сучасному етапі розвитку людства. Виняткова роль людського чинника підтверджує той незаперечний факт, що будь-які наукові соціальні програми й новаційні технології мо-

жуть бути системно оцінені лише за ґрунтовного психологічного пізнання та їх методологічного аналізу. Причому пріоритет такої експертизи як особливої форми обстеження пов'язаний із оцінкою соціальної динаміки, суспільних змін та конфліктних умов між-групової взаємодії і є очевидним при аналізі зовнішніх і внутрішніх меж розвитку індивідуального світу Я людини.

Методологування у сфері компетентного здійснення науково-дослідницької діяльності експерта дозволяє проаналізувати наявний і спроектувати майбутній стани розвитку знання про той чи інший соціальний об'єкт та критеріально обґрунтувати це знання з допомогою системомиследіяльній і вітакультурної методологій, що по-новому унааявнюють сучасний світ людського буття у соціумі. У будь-якому разі професійна методологічна робота, за словами проф. А. В. Фурмана, проникає “в усі сфери суспільно корисної практики, в буденні сегменти матеріального, інформаційного, технічного, соціального і духовного виробництва” (с. 30) та бере до уваги всеможливі форми методологічного практикування - від традиційних до інноваційних.

Для експерта соціогуманітарної сфери методологування є: а) способом здійснення його рефлексивної миследіяльності під час вивчення даного соціального об'єкта; б) процесом-дієством інтенсивного застосування ним складної системи підходів, парадигм, моделей та інструментів задля досягнення явищ соціальної дійсності; в) духовно-практичним освоєнням навколишнього соціального світу: від пізнання об'єкта до самопізнання та самотворення самого себе (с. 52).

Важливо, як зазначає автор вищеназваної монографії, що в науково-дослідній роботі експерт повинен враховувати той факт, що завжди “реальному світу” щоденного практикування конкретної миследіяльності протистоїть “світ ідеальних сутностей”, який досягається ним через засоби пізнання і мисленнєве конструювання та проектування “невидимих” законів. Якщо методологія для експерта слугує повноцінним ученням про “структуру, логічну організацію, способи і засоби діяльності, а також про понятійно-категорійний апарат, включаючи форми і методи, досягнення тих чи інших завдань” (с. 53) дослідження, то методологування є професійною діяльністю, яка здійснюється як індивідуально, так і колективно, що нині активно практикується в науковій школі А. В. Фурмана.

Анатолій Васильович, узагальнивши напрацювання системомиследіяльній методології Г. П. Щедровицького, здійснив рефлексію наукових доробків праць визнаного вченого та його школи, виокремив різні рівні методологування, а також зробив критичний аналіз категорійного апарату відповідних літературних джерел й уперше побудував науково виважену шестирівневу модель методологування як професійної діяльності “специфічного, надскладного типу ковітально-мисленнєвого зреалізування людини в метасистемі суспільного виробництва” (с. 56), де ідеалом, вершиною методологічної діяльності дослідника, у тому числі й експерта, є чисте мислення (с. 54). Ця модель для експертів соціальної сфери є базовим засобом вітапрактичного здійснення методологічної роботи на трьох взаємозалежних поясах, починаючи від соціально організованого колективного миследіяння експертної групи, задіяної до оцінки соціального об'єкта, а відтак до спільних думок-комунікацій, котрі прикріплюються до словесно-прописних текстів, й аж до чистого мислення, яке виявляється у невербальних схемах, формулах, графіках, таблицях та ін.

Для отримання неупереджених експертних висновків, а особливо для надання рекомендацій щодо проектування інноваційного соціального об'єкта, дуже важливо, як зазначає вчений-методолог у своїй монографії, починати методологічну роботу не з колективного обговорення цього об'єкта, який пізнається, а з дослідження його таким, як кожен експерт, задіяний до експертизи, про нього мислить, які використовує поняття при цьому у ході свого мислення, яких принципів дотримується та які способи і засоби задіює при такому глибинному *методологічному аналізі*.

Саме за допомогою *методологічного аналізу* (с. 54) зароджується переміна предметного погляду на об'єкт аж до діяльності з цим об'єктом і постійним у часі мисленням про цей об'єкт (с. 57). Така підміна об'єкта у свідомості експерта може і не прийти, однак коли це відбувається, то вона сприяє розгортанню *методологічної рефлексії* (мезорівень). *Рефлексивно-мисленнєве напруження* дає змогу експерту побачити зміст самостійно проведеної експертизи у перспективі її важливості через усвідомлення неупредметнених форм діяльності до пошуку адекватних засобів-новоутворень задля усвідомленого, функціонального розв'язання проблемної ситуації. Рефлексивне продумування допроваджує експерта до *мето-*

дологічного розуміння соціального об'єкта. Лише тоді експерт спроможний критеріально відтворити, передбачити та продовжити думки своїх опонентів (екзорівень).

Ситуаційно активна участь у дискусіях між експертами свідомо стимулює у їхній свідомості результати колективної експертної роботи в ідеалі, що спричиняє в них неповне розуміння майбутнього соціального об'єкта. Відтак виникає пустота у достовірних знаннях про цей об'єкт, яку не можна заповнити наявним досвідом. Таке непорозуміння упроблемнює свідомість експерта, котрий починає розуміти, чого саме він не розуміє і що потрібно осягнути. У підсумку такої мисленнєвої роботи виникає більш глибоке, конструктивно зорієнтоване, поле розуміння – *методологічне мислення*, яке здатне виробляти і сформувані цілком нове бачення складного соціального об'єкта (макрорівень). На цьому рівні визначаються і з'ясовуються недостатні чи навіть відсутні для розв'язання проблемної ситуації засоби, які потрібно сконструювати експерту самостійно. Визначальну роль у формуванні *чистого мислення* відіграє дискусійно-комунікативна співпраця методологічно грамотного експерта зі своїми колегами та іншими методологами-науковцями, які добре обізнані з об'єктом його детального оцінювання (макрорівень). Таким чином налагоджується відкритий системний зв'язок між професіоналами на семінарах, у диспутах, на круглих столах, на конференціях, під час яких створюється експертний висновок як новий важливий продукт *методологічної роботи* (мегарівень). Цінність цього продукту, який впливає із мисленнєвого розуміння проблемного об'єкта, полягає в тому, щоб дати мислевчиненню сировину, матеріал для втручання в організацію, для конструювання і переробки все нових професійно-предметних експертних сфер задля віднаходження мисленнєвих оцінкових засобів, які в даний історичний час у людському суспільстві відсутні. Так експерт-методолог, як зазначає проф. А. В. Фурман, у професійному екзистенціюванні одночасно живе у соціальному часопросторі й у *світі квітальної культури* (с. 59).

Вершинним рівнем професійного методологування експерта соціальної сфери внаслідок *розвиткової професійності є методологічна діяльність* (метарівень), яка “не підлягає сумніву і має бути прийнята як певний еталон сучасної методології наукових досліджень” (с. 62), має складнішу структуру порівняно з методологічною роботою, оскільки є *окуль-*

туреною формою життєактивності, котра виявляється у меті, змісті, засобах, вихідному об'єкті, способі самоздійснення експертизи, здібностях експерта, його знаннях, вмінні нормувати і здійснювати розв'язковий перебіг подій і все це специфічним чином взаємопов'язувати з мотивами, ідеєю, ідеалом, цінностями існуючих експертних систем.

Методологічна діяльність експерта сприяє утворенню та формуванню навколо себе *соціокультурного утворення*, яке, з допомогою власне творчих норм, взірців та логіко-змістових схем організації мислення, встановлює невідомі людям до цієї пори як соціумні, так і культурі закони. Так її вищим досягненням є експертна культура, яка сповна реалізовується у суспільному житті. Але найважливіше, що для такої діяльності *базовими критеріями*, як зазначено в названій монографії А. В. Фурмана, є *професіоналізм*, котрий здатний забезпечити розвиток різноманітних життєфункціональних діяльнісних систем, у тому числі й проектування та конструювання нових експертних моделей і комплексів.

Отже, відповідно до авторської ідеї професійного методологування А. В. Фурмана, нами здійснена методологічна розвідка проєктивно-мисленнєвих можливостей експерта соціальної сфери, яка, безсумнівно, дала змогу лишень частково відстежити багаторівневість та багатокритеріальність його фахової миследіяльності. І все ж стало очевидним, що лише за допомогою компетентного методологування є можливість отримати фундаментально достовірне знання про досліджуваний соціальний об'єкт.

Шевченко Наталія, Ткалич Мар'яна ПРОФЕСІЙНЕ МЕТОДОЛОГУВАННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У СТАНОВЛЕННІ ПРОФЕСІОНАЛА

На сьогоднішній день методологічний пошук у межах невинного розвитку і становлення психологічної науки є, беззаперечно, актуальним завданням. Актуальним хоча б тому, що психологія продовжує залишатися наукою складною, поліпредметною і змістовно багатовекторною. Складною і концептуально різнолікою не у плані важкої доступності предмета її вивчення, хоча і це становить неабияку проблему, та не у важкодоступності освоєння її надбань у ході професіоналізації юні під час входження у професію, що теж є

нагальним. А складною у плані свого змісту. Адже сукупність предметів пізнання, можливих підходів до нього у різний час запропонованих, парадигм, варіативність єдиної теорії психічного, сукупність усталених і розвиткових шкіл – всі ці складові у своїй неоднорідності становлять те на сьогодні єдине, що номінується поняттям *психології як науки*. Й вочевидь, що ця складність ілюструє продовження перманентної кризи. А тому методологічний пошук у межах добування суто психологічного знання, безумовно, актуальний і своєчасний.

Особливо знаковим указаний пошук є у роботі аспіранта під час поглибленого входження у професію. А тому запропонована монографія проф. Фурмана А.В. може слугувати добрим підґрунтям під час такої поглибленої професіоналізації, що, окрім іншого, має виразитися у спробі й нагальності досягнути рамки саме *методологічного базису психології*. І тут перш за все окремо варто здійснити диференціацію змісту власне самого поняття “методологія”. Запропонована автором її диференціація та виокремлення в ній двох окремих складових можливо вважати слушною та вагомою. Причому розрізнення методології як сукупності певних знань та *методологування* як певного набору професійних дій, беззаперечно, актуальна тема стосовно професійного супроводу у більш широкому контексті соціогуманітарного поступу, а не лише у предметному форматі психології чи педагогіки. Й саме позиціонування її важливості у розрізі специфіки соціогуманітарного прощарку сфери людської практики дає змогу досягнути й еволюційний формат поступу психолога у його професійному розвитку. Що, безумовно, має досягатися у виокремленому змістовленні соціогуманітарних систем, що являє собою ще одне влучне, вагоме та нагальне, надбаня аналізованого доробку. Адже, якщо головна риса, що її виокремлено саме як основний об’єкт професійного методологування, полягає у сутнісно притаманній властивості до розвитку та зміни вказаних систем, що достатньою мірою обґрунтовує методологічний супровід такого розвитку як певну професію, то й становлення професіонала у тій чи іншій царині соціогуманітарного практикування може бути осмислене, розкрито та виражене як предмет прикладання компетентного методологування.

Слідуючи мислелінійності автора монографії, об’єкт прикладання професійного методологування як певної діяльності ніби розгортається у двополюсний континуум: з одного

боку, супроводом тут є забезпечення розвитку фахівця як складної соціогуманітарної одиниці вчинкової дії, з іншого – професійне забезпечення самої науки, що потребує методології як сукупності знань про методи і способи дослідження об’єктів пізнання. Й тут зрозуміло, що саме ідея досконалого методологування як спрямування професійного забезпечення розвитку складних систем уможливорює та робить прогнозованим розвиток однієї складної системи (психологічної науки) завдяки ресурсам іншої складної системи (психолога-професіонала). Й тому зрозумілим та адекватним постає характеризування методологування як надскладної мислелінійності.

Водночас варто виокремити й певні віхи поступу як своєрідної зони найближчого розвитку, що їх у рамках становлення професійного методологування – від ідеї до сталої концепції – потрібно заповнити. А це означає, що стосовно методологічного супроводу психології як науки, то треба виокремити специфіку самої можливості її розвитку. Й не лише шляхом оволодіння її знаннями, а завдяки самій логіці їх добування. Мовиться про постановня *конкретно-наукової методології психології* як окремої системи форм, методів, способів, засобів та інструментів пізнання та конструювання психодуховного.

Й виходячи з цього, стає очевидним, що концептуальна картина професійного методологування потребує подальшої диференціації, адже узагальнене визначення його як практичного застосування методологічних знань вимагає уточнення. Зрозуміло, що варто розрізнити спрямованість методологування стосовно предмета свого застосування. Тому що використання та рефлексія вироблених у методології способів і засобів для забезпечення того чи іншого розвитку – це один напрямок, тоді як застосування методологічного супроводу для вироблення самих методів-способів-прийомів, що лише потім мають бути застосовані й не обов’язково в методологуванні, то це вже зовсім інший напрям. Відтак компетентне методологування може розумітися і як застосування певної методології, і як вироблення її форм, методів та засобів, що очевидно має бути розрізнено, адже в межах розробленої проф. Фурманом ідеї-концепції можливе її вмиле застосування як до одного напрямку розвитку, так і до іншого. Але також зрозуміло, що конкретні напрямки просування у цьому розвитку будуть різними.

Також окремої відзнаки потребує особливість побудови методологування як певної

професійної діяльності завдяки розширенню та переробленню концептів СМД-методології Г.П. Щедровицького. Побудова ПМ на СМД-методології, беззаперечно, засвідчила свою продуктивність. Але, виходячи із розуміння, що основою спрямованості досконалого методологування є супровід розвитку та забезпечення конструктивних змін у соціогуманітарних системах, окремої рефлексії вимагає подальший розвиток ПМ як міждисциплінарної концепції. Адже розуміння методологування переважно як супроводу колективного та індивідуального процесу мислення не вичерпує собою всієї сукупності методів і способів пізнання, конструювання, вчинення. Загалом ідею професійного методологування цікаво було б розширити виходом в інші контексти аналізу-рефлексії, аби забезпечити її увиразнення та розширення можливого арсеналу засобів та інструментів Професійного Методолога.

Шляхова Зоя, Бітюцька Олена МЕТОДОЛОГУВАННЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНА ДОСЛІДНИЦЬКА ПРОГРАМА

Значущість монографії Анатолія Фурмана “Ідея і зміст професійного методологування” щонайперше полягає у створенні цілісної картини компетентної методологічної діяльності, яка дає вичерпано ємне знання про сутність, категорії, концентри, принципи, підходи та інваріанти як філософського, так і прикладного методологування. Відрадно те, що автор, мабуть, уперше чітко розводить методологію як учення про методи і засоби пізнання і перетворення дійсності, з одного боку, і методологування як сферу їх компетентного використання для постановки та здолання складних проблемних ситуацій і, здавалося б, нерозв’язних проблем – з іншого. У другому випадку мовиться про універсальну рефлексивну мислєдіяльність, що зводить у єдину цілісну систему знання про принципи, підходи, методи, способи, засоби та інструменти цілеспрямованого людського практикування, орга-

нізованого у формах поведінки, діяльності, спілкування, вчинків. Важливо й те, що в методологічній план-карті освітології проф. Фурмана А.В. (с. 213–236) взаємоузгоджене поєднання отримують теорія освітньої діяльності і вітакультурна методологія, інноваційна оргтехнологія модульно-розвивальної освітньої співдіяльності й фундаментальний соціально-психологічний експеримент із поетапного впровадження цієї оргтехнології, врешті-решт поєднує здобутки програмно-дослідницької роботи науковців та інноваційно-освітньої діяльності педагогічного колективу школи, ліцею, гімназії.

Наша школа, яка з 2011 року працює в режимі науково забезпеченої та професійно здійснюваної інноваційної освітньої діяльності, пройшла під керівництвом проф. А. В. Фурмана свій шлях методологічної роботи з організації розвивальної взаємодії учителя та учнів для взаємного одержання ними досвіду у вигляді знань, норм, умінь, цінностей і психодуховних форм. Зокрема, робота колективу над розвивальними міні-підручниками як об’єктом методологічного аналізу вимагала перегляду і вдосконалення існуючого понятійного апарату підручникотворення, стимулювала проведення детального опису його етапів, критеріїв, принципів. Саме тоді нам стало в нагоді обґрунтування способів, методів пізнання і творення освітньої діяльності у доступному нам форматі прикладного методологування та психодидактичного експериментування.

В монографії автор спрямовує нас, учителів-дослідників, до “нестримної думки”: від методології до методологування; глибоко поринає у сутність професійного методологування, категорій як інструментів методологування і т. ін. Як і у всіх відомих і доступних нам, освітянам-практикам, напрямках автор “поєднує науку і філософію, теорію і метод, логос і праксис”. Ми переконані, що пропонує дослідницька програма дійсно має перспективу вийти на “пізнання й удіяльнення незвіданих горизонтів філософської методології оновленого культуротворчого формату”.

Подальших Вам успіхів, шановний Анатоліє Васильовичу!